

IRCSIK VILMOS

Apai örökség

Egy uralkodó motívum
Mezey Katalin költészetében

A kertész édesapa alakja a kezdetektől fogva Mezey Katalin irodalmi munkásságának egyik visszatérő motívuma. Fogódzóként és kiindulási pontként érdemes megemlíteni egy példázatszerű prózai írását, ahol az apai örökség, a feleslegessé vált, elhanyagolt, magára hagyott kert vadonában tévelyegve azt a víziót vázolja fel, hogy talán írói munkásságát is ugyanez a sors fenyegeti, talán annak feleslegessé vált, elhanyagolt, magára hagyott sűrűjében is ugyanilyen értetlenül fognak majd tévelyegni az utódok. Ennek megfelelően az apa alakja a lírai életműben egy sokrétű jelképrendszer megtestesítője és hordozója lesz, hatását tekintve pedig az érzelmileg kitárulkozó, a legősibb emberi kapcsolatokra épülő, ízig-vérig feminin költészet egyik meghatározó elemévé válik. Mivel ennek az írásnak nem lehet témája, csak futólag jegyzem meg, hogy ez a költészet sok minden mellett éppen az apa hangsúlyos jelenléte miatt is feminin, hiszen a legtöbb férfi lírikusnál e tekintetben sokkal inkább az anya, az anyához való viszony áll a középpontban. Vagy, ha úgy tetszik, a magyar versolvasónak ebben a témakörben az anyaversek jutnak legelőször eszébe, például a *Mama*, az *Anyám*, a *Kései sirató*, a *Füstbement terv*, *Az anyám és én*, amelyek a szerző nevének említése nélkül is úgy egybeforrtak József Attilával, Petőfivel, Adyval, mint a kortársak vagy volt kortársak közül az *Anyám fekete rózsá* Csoóri Sándorral, a *Ha döng a föld* Nagy Lászlóval.

Az apa motívuma sok helyütt és sokáig csak töredékesen, villanásszerűen egy-egy vers alkotóelemeként bukkan fel. Így például az ezerkilencszázhatvanas–hetvenes évek fordulója körül keletkezett *Kőfej* című versben egy szobor szemlélése közben a mulandóság rettenetének és a megmaradás esélyeinek latolgatása ürügyén egy hasonlat erejéig: „a homlok gyűrűs / mint apámé / egész a tar fejtetőig.”

A következő két dolgozat az Írók Alapítványa *Új realizmus és modern népiség a mai magyar irodalomban* című konferencián hangzott el, 2014. október 6-án

A néhány évvel későbbi *Szöveggyűjtemény és példatárban* egy köznapi beszédhelyzetben, valamilyen tárgynak a keresése közben, gyermekkori emlékfoszlány idézi az apa alakját: „A fészterfalra / akasztotta / apád!” – akinek tudat alatti folytonos jelenlétéről tanúskodik a prózai szövegezésű *Álmok*: „A töltésen vasúti sín, a töltés két oldalán víz. Kék-arany-sárga. Amíg még apám élt.” Néhány sorral lejjebb pedig: „Kék víz, rozsdaszín őszi láp. Fölötte repülünk. Elöl én, mögöttem ő és hátul anyám.” Ezt a folytonos tudatalatti jelenlétet bizonyítja a jó egy évtizeddel később keletkezett *Álom* című vers is: „Sose tudtad, hogy kihez imádkozzál – / Mondta álmomban apám.”

Az ellentétekre épülő tíz soros, remek kis dal egyébként már teljes egészében apavers, az apáról szól, és azt a mindent rendező, gondos atyafigurát látni benne, amelyről az alábbiakban bővebben is szó lesz.

Az apa halálát a *Szárazföldi tél* című kötetben egy kisebb ciklusra való vers örökíti meg: *Vég, Följegyzés, Rekviem I, Rekviem II, Emlékvers, Hiányos tánc*, amelyekhez valamivel később közvetlenül csatlakozik az *Öregség, A föld alatt, az Apám (apám tűnik a szilva közt)* – az első sorral kombinált cím egy későbbi, hasonló című verstől való megkülönböztetésül szolgál – és a *Három strófa*. Ezeknek fő jellemzője a megrázkódtatás közvetlen hatásából fakadó szaggatott, rapszodikus előadásmód, a sírást, fájdalmat imitáló és gyakran enjambement-okba tördelt sorok, a központozás nélkül szabadon áradó érzelmek, felkiáltások, kérdések, zárójeles megjegyzések. Ennek illusztrálására a legjobb példa a *Följegyzés* befejező része: „micsoda pazarlás testét az idő göd / rébe viszszadobni hogy tudatlan és magate / hetetlen utódokkal kezdjünk mindent előlről?”

A fájdalom legyűrésének kísérletéről tanúskodik a ciklus két legjobb darabja, az *Emlékvers* és az *Apám (apám tűnik a szilva közt)*. Az előbbi egy kétstrófás, nyolcsoros dal, ennek az ősi műfajnak legjellemzőbb, egyszerű és keresetlen eszközeivel – az ellentéttel: „ha lett volna türelme várni még... / de most hogy végleg elveszett”, és a csattanószerű, váratlan befejezéssel: „mikor még karján fellendülhetett / volna e csecsemő.”

A megfellebbezhetetlen veszteséget itt már nem az érzelmek szabad áradása, hanem a verset uraló feltételes mód fejezi ki: ha lett volna, elsétálhatna, meghintáztathatná, beszélhetne, fellendülhetett volna. Az *Apám (apám tűnik a szilva közt)* pedig szintén annak az elégiába forduló dálnak a hangján szólal

meg, amely majd a későbbi apaversek jellemzője lesz, és amelyhez az út a közvetlen fájdalomtól az egyre elmélyültebb, egyre katartikusabb, egyre tágulóbbról összefüggések felismerésén át vezet.

Ezek az összefüggések, vagyis a történelmi, életrajzi távlatok a *Szerencse* című versben és a kispika műfajába sorolható *A történet kezdetében* bontakoznak ki. Ezekben a korán árvaságra jutott, az élet és a háború viszontagságainak kiszolgáltatott ember egyre inkább példaképpé, sőt cselekvő hőssé válik, aki nemcsak Kolozsvárt, Kassát, Kijevet és a hadifogságot járta meg, hanem zsidókat mentett: „csomagot fuvarozott, / ennivalót / a csillagos házba.”

És innen már csak egy lépés annak az apának a képe, aki gondviselőként, mindent rendező felettes énként, apa helyett immár atyaként él tovább a lírai hős tudatában. Ezt a minőségi változást fogalmazza meg és bizonyítja az *Újra meg újra*. A vers kezdősorai egyértelműen Pilinszky *Apokrifjére* játszanak rá („Látja Isten, hogy állok a napon”): „Látja apám, / hogy ülök a széken.”

Vagyis ez az atyává magasztosult alak annak a szerepét veszi át, a lírai hős pedig annak az elvesztését panaszolja a második versszakban: „Apám nem látja. / Nincs. / Annyira, hogy tán / sose létezett” – aki a befejező négy sor tanúsága szerint: „Biztosabb volt / a saját életemnél. / Van-e, amit még / biztosnak hiszek?”

Ugyanilyen magaslatokra emelkedik az apa az *Ameddig élekben*: „Pedig mennyire / hiányzol! A mérték veled / örökre elveszett.”

A *Tebenned bízom* pedig még tovább árnyalja ezt az eszményített atyafigurát: „En is mindig biztonságra vágytam: / Apám erős kezére / N. L. ítéletére / W. S. szeretetére”

Mindhárom példakép, az apa, Nagy László és Weöres Sándor a gondoskodás különböző szintjét jelenti, sorrendben a nevelői, a szellemi és az érzelmi gondoskodását. És milyen finoman tapintatos a két költőfejedelem monogrammal való, stilisztikailag elhallgatásnak nevezhető szerepeltetése! Hiszen különben ők hárman nem lehetnének egy súlycsoportban, itt viszont, a halál színe előtt kíméletlenül és végérvényesen egyenrangúak. Az apaversek egyik legfőbb erénye ugyanis éppen az, hogy a kisember, a köznapi ember válik bennük halhatatlanná. És nemcsak Mezey Katalinnál. Gondoljunk csak Kosztolányi *Halotti beszédére*, amelynek névtelen hőse, a milliók között az egyetlenegy maradandóbb nyomokat képes maga után

és az olvasóban hagyni, mint bármilyen nagyság vagy kiválóság.

A *Portré* és a *Nézem* éppen ennek a maradandóságnak és az elveszett mérték szüntelen keresésének bizonyítékai. A lírai hős ezekben egyrészt genetikai hasonlóságokat keres apjával: „Nézem a tükörben arcomat. / Apámat látom. // Alkatom Mezey: / zömök termet, kis láb. / bokrozó idegrendszer.”

Másrészt lelki önazonosságot vél felfedezni benne: „Belül mindig szorongó, / de kifelé derűs.”

Harmadrészt pedig egy mesteri elhallgatással a halál színe előtt követendő magatartásmintáját találja követésre méltónak: „Sikerült meghalnia, mielőtt... / Sikerül-e nekem?”

Az *Emlékben* a hasonlóságnak ez a folytonos, önigazoló keresése oldottabban, már-már anekdotikus könnyedséggel történik. Az epikus elemeket is tartalmazó, életképszerű versben az apa továbbélő alakját egy asszociációs lánc révén két ruhadarab, egy harisnyanadrág és egy fürdőnadrág idézi fel.

Az *Apám* (*apám tűnik a szilva közt*) kapcsán már említett elégikus hangvétel a *Hiány* és az *Apám utoljára* jellemzője. Az elégikusság mindkét versben a vereség, a veszteség rezignációjából, a halállal szemben alulmaradt élet elsratásából fakad. Az *Apám* ezzel szemben, Németh G. Béla kifejezésével élve, elégiába forduló dal, akárcsak az *Emlékvers*. A dal köztudottan az egész lelket betöltő, legelemibb emberi érzelmek, esetünkben a bánat, a gyász kifejezője. A nyolcsoros vers pontosan ezzel az egész lelket betöltő hatásával, azaz egyneműségével emelkedik a többi fölé. Dalszerű könnyedségét, tárgya miatt inkább közvetlenségét az *Emlékversben* már említett legelemibb stilisztikai alakzatok teremtik meg.

Az ellentét: Etettem volna, De nem evett

Az ismétlés: De nem evett. De nem evett. És hallgatott. És hallgatott

A hasonlat: mint egy gyereket.

A hosszan elnyúló páros rímek: gyereket / nem evett, falatot, hallgatott.

A szabályos, szótagszámláló sorok.

Végül pedig a párhuzam, hiszen a második versszak teljes egészében párhuzamban áll az elsővel, a hasonlat kivételével minden alakzat ugyanott és ugyanúgy fordul elő. És ezek az alakzatok – főként a csüggedt ismétlések, illetve a cselekvő igék megfellebbezhetetlen múlt idejű feltételes módja: etettem volna, áptoltam volna – szinte észrevétlenül fordul-

nak a halál tudatából eleve adott elégikus alaphelyzetbe. Ezt koronázza meg a második versszakot uraló eufémizmus, amely a halál közvetlen közelében írt korai versekkel szemben már egészen másfajta szembesülés az elmúlással: „De a halál, de a halál / leoltotta benne a tudatot. / És elaludt. És elaludt.”

A teljesebb, ám korántsem teljes apakép kedvéért szólni kell még a témába szervesen illeszkedő és a bevezetőben elrugaskodási pontként felhasznált kertmotívumról, amely már az ott idézett prózai írásban sem a hagyományos idill, hanem sokkal inkább az elmúlás, a pusztulás és veszteség szimbólumának szerepét tölti be. Ez figyelhető meg a más összefüggésekben már említett *Apám (apám tűnik a szilva közt)* című versben, ahol a sejtelmes, rejtélyes éjszakai kert és az elvesztett apa alakja valami panteizmus jegyében fonódik össze. Ugyancsak szóba került már a *Szöveggyűjtemény és példatár 0–10 éves korig*, amely a gyerekkor sajátos kommunikációs fejlődését mutatja be. Az első két versszak az alapfokot, az alanyesetben álló kertészeti szakszavakat tartalmazza: az *1.a*-val jelölt strófában: ásás ágyásozás egyelés ültetés öntözés locsolás lótetűszedés – a *b*-vel jelölt strófában: bogáncs boglárka belflőrbundásbogár jeltábla komposzt kecskecsics. A monoton felsorolást különböző alakzatok szervezik verssé: a rímek, az ábécérend, az alliteráció. A többi versszak a kommunikáció magasabb szintjeire, a különböző mondattípusokra épül: kijelentés, kérdés, felkiáltás, tiltás, óhajtás – amelyeknek személytelen alanya ugyancsak az apa panteisztikus alakját feltételezi.

A *Kertész*, a *Reggel a kertben* és a *Felperzselte a kert a fagy* szintén nem idilli helyszínein már nem jelenik meg az apa alakja. A kertmotívum mindhárom versben a lírai hős lelki rezdüléseinek, vívódásainak színteréül szolgál. A *Kertész* epigrammatikus tömörséggel és egy paradoxszal jó és rossz megkülönböztetésének nehézségét, emlékezés és felejtés

dilemmáját sugallja. Ezt a feltételezést igazolja a nefejejts írásmódja, amely így nem virág, hanem felszólító módú ige: „elszaporítom kertemben / ezt a fajta nefejejtsset / a többi fajtát pedig / kiirtom.”

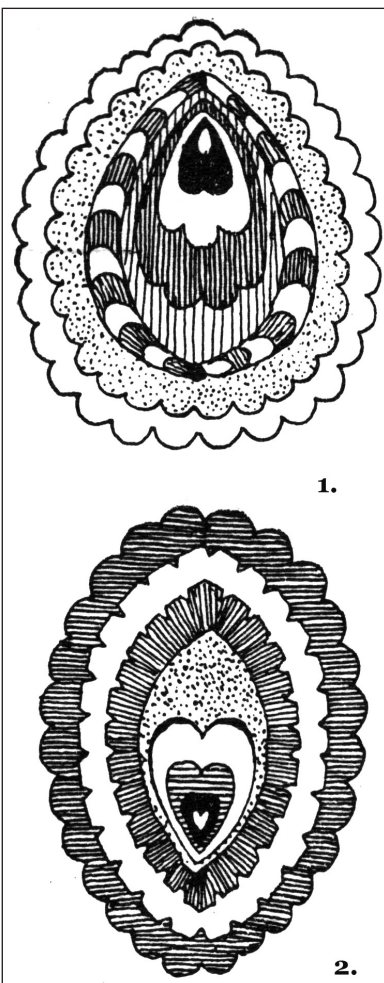
A *Reggel a kertben* szintén paradox helyzetre épül, amely a látszólag idillikus verskezdet után hamarosan a lírai hős lelki válságára világít rá: „mélyről jövő vágyamat / hogy háborítatlan feküdjem itt sokáig / nyugtalanítja az a vágy / hogy rám találjon mégis valaki”

A *Felperzselte a kert a fagy* elégikus őszi hangulata, a megbarnult, megfeketedett, deres kert látványa, a varjak káromlásának hangja a tél fenyegető közeledését érzékeltetik, az ismétléssel hangsúlyozott „tudtam” pedig az elmúlás szintjére emeli ezt a tényt: „tudtam, ha megjönnek a varjak / hideg szeleket indít röptük, / tollászkodik a tél fölöttünk.”

Az apa alakja különösen az 1990-es évekig volt uralkodó motívum Mezey Katalin lírájában, ám eltűnni később sem tűnik el végleg, sőt legutóbb írt műveiben is felbukkan. A tanulmány elején egy prózai írásra hivatkozva vezettem fel a témát, amit most jelzésszerűen csak azzal egészítetek ki, hogy az apa ezen kívül még sok más prózai műben is szerepel, ezek közül elég csak a legújabb-

bat, a 2013-ban megjelent *Kecske* című novellát említeni. Ennek főszereplője a háborúból hazatérő apa, aki már a villamosból felfedezi a bombák szaggatta, feldúlt kertét, az elvadult sövényt, a megrongálódott tetőt. Már-már a legrosszabbra gondol, amikor leszállva, a csata utáni tájképben észreveszi a kertben ugrádozó kecskegidát, és meghallja a sövény mögül az anyakecske mekegését. A novella minden érzékösség nélkül itt befejeződik, az apa megnyugszik, hogy nem maradt család nélkül. Mint ahogy a család sem maradt apa nélkül.

Mert kell egy atya, aki mindnyájunk gondját viseli. Ez Mezey Katalin apaverseinek legfőbb tanítása és tanulsága.



Huszka József: *A magyar turáni ornamentika*
1. Pásztor János szegedi szücsmester rajzaiból 1885.,
2. Malatinszky Ferenc debreceni szűrszabó műhelyéből 1885.